

ELNUR ASLANOV

siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

SIYASI MODERNLƏŞMƏNİN TARIXI TIPLƏRİ, TƏKAMÜL DINAMİKASI VƏ MEYARLARI

Açar sözlər: modernləşmə nəzəriyyəsi, təkamül, tarixi tipologiya, siyasi modernləşmə, dinamika, meyarlar, modernləşmənin mərhələləri

Ключевые слова: теория модернизации, эволюция, историческая типология, политическая модернизация, динамика, критерии, этапы модернизации

Key words: modernization theory, evolution, historical types, political modernization, dynamics, criteria, stages of modernization

Giriş

Modernləşmə proseslərinin tipləri, formaları, mərhələləri və yollarının seçilməsi son dərəcə mühüm problem kimi klassik və yeni nəzəri baxışların, liberal və mühafizəkarların elmi mübahisələrinin başlıca mövzularından olmuşdur.

Ümumdünya modernləşmə proseslərinin mərhələləri, nə zaman başlamasına dair bir neçə baxışlar mövcuddur: bəziləri onun başlanğıc nöqtəsi kimi XVI-XVII əsrlərin sənaye inqilabını qeyd edir; digərləri onun mənbəyini XVII- XVIII əsrin Maarifçilik dövrünü hesab edir; üçüncülər isə, İngiltərədə sənaye inqilabını və Fransada burjua inqilabını modernləşmənin başlamasına əsas kimi hesab edirlər.

70–80-cı illərdə ümumi modernləşmə nəzəriyyələrinin müəllifləri onun çərçivəsində *siyasi modernləşmənin mərhələləri* məsələsinə də toxunmuşlar. (1-8) Onlar siyasi modernləşməni “sadəcə olaraq inkişaf deyil, siyasi sistemin inkişafın xüsusi inkişaf mərhələləri, ənənəvi cəmiyyətdən müasir cəmiyyətə keçidin pillələri” kimi müəyyənləşdirirdilər.

Siyasi elmdə modernləşmənin həyata keçirilməsinin mahiyyəti və əsas istiqamətləri ilə bağlı modernləşmənin bir sıra çoxsaylı tipləri təhlil edilmiş və müəyyənləşdirilmişdir. Bir qisim tədqiqatçılar həmin tiplərə misal kimi təbii və üzvü model çərçivəsində modernləşməni misal göstərirlər.

Nəzəri dikussiyalarda modernləşmənin haradan haraya? - istiqamət və yönünü səciyyələndirən tipləri də fərqləndirilir. Onlara misal kimi aşağıdakılar göstərilir:

1. Kortəbii və təcridi (Avropa və Şimali Amerika) – təbii və məhdud şəkildə “aşağılardan” başlayaraq, ictimai şüurun dəyişməsilə başlandı, sonra isə sosial-iqtisadi və siyasi münasibətlərin transformasiyasına – dini islahatlara, burjua inqilablarına və Qərbi ölkələrində sənaye çevrilişinə gətirdi.

2. Təqib edən ölkələr”, (“lider ölkələrə çatmağa çalışan ölkələr”) – sosial-iqtisadi inkişafda Qərbi ölkələrindən geri qalan “İkinci” və “Üçüncü” dünya ölkələrində Qərbin onlara “yad” “əsaslara” malik olan texniki və mədəni nailiyyətlərinin mənimsənilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

3. Liderlərə çatmağa çalışan modernləşmə çox zaman cəmiyyətdən dəstək almadığı üçün avtoritar olur, radikal dəyişikliklərin əsas təşəbbüsçüsü kimi dövlət və hakim elita çıxış edir və islahatlara qarşı maneələri aradan qaldırır. Ölkə miqyasında yeniliyin yayıldığı periferiyalar və mərkəzlər (paytaxt və iri şəhərlər) fərqlənir. Çox zaman islahatların radikal əks istiqamətə yönəlməsinə gətirən daxili münaqişələr və sosial parçalanma ilə müşayiət olunur (məsələn,

1930-40-cı illərdə Almaniyada nasizmin yayılmasına, 1979-cu il İranda şah rejiminin modernləşmə cəhdlərinə cavab olaraq baş verən İslam inqilabı).

4.Zaman (sürət) amilinin həlledici olduğu tiplər–burada əsas diqqət sürətli iqtisadi inkişafa və ixrac ehtiyatlarına (30-35 il) yönəlir, daxili bazar “məhdud xüsusiyyətli” olur və ənənəvi siyasi münasibətlərə üstünlük verilir (Cənub Şərqi Asiya ölkələri – Cənubi Koreya, Tayvan, Sinqapur və s.).

5.Qismən modernləşən tiptə – ənənəvi xüsusiyyətlərini saxlayan sosial-siyasi münasibətlərdə dərin dəyişikliklər etmədən Qərb tipli sivilisasiyanın bəzi elementlərinin (iqtisadi, hərbi, elmi-texniki) mənimsənilməsi baş verir.

6.Total (siyasi diktə və ideoloji çərçivələrə əsaslanan) modernləşmə - totalitar rejim tərəfindən mobil iqtisadi model çərçivəsində sənaye, müdafiə və elmi potensialın qeyri-iqtisadi əsaslarda məcburi inkişafının sürətləndirilməsinə yönəlir, bazar iqtisadiyyatı şəraitində inkişaf edə bilmir, cəmiyyətin bütün sahələrində böhran yaranmasına səbəb olur (Stalin dövründə həyata keçirilən sənayeləşmə, kollektivləşmə, savadsızlığın ləğvi) (9).

“Təqib edən ölkələr”, (“lider ölkələrə çatmağa çalışan ölkələr”) nəzəriyyəsi hələ XX əsrin 30-cu illərində Yaponiyalı iqtisadçı-alim Kaname Akamatsu tərəfindən irəli sürülmüşdü. Nəzəriyyə politoloji fikirdə həm də “uçan durnalar” kimi poetik adla da məlumdur. Burada əsas müddəə ondan ibarətdir ki, inkişaf edən ölkələr əmək resurslarının bolluğu və ucuzluğu, təbii ehtiyatların zənginliyi, əlverişli təbii-iqlim, coğrafi vəziyyət kimi üstün cəhətlərə malikdir (10).

Digər qisim politoloqlar qeyd edirlər ki, modernləşmə məsələlərinin həll edilməsi nöqtəyi-nəzərindən alqoritmlərin təqlidi ən yaxşı nəticə verir. Modernləşmənin üç tipinin fərqləndirilməsilə bağlı tipologiya daha mükəmməl görünür. Belə tipologiyalardan biri aşağıdakı amilləri fərqləndirir: endogen, yəni şəxsi əsaslarda həyata keçirilən (Avropa, ABŞ və s.); endogen-ekzogen, yəni həm şəxsi, həm də mənimsənilmiş əsaslarda həyata keçirilən (Azərbaycan, Rusiya, Türkiyə, Yunanıstan və s.); ekzogen modernləşmə (təqlidi, yalançı-təqlidi, yalançı) öz əsaslarının olmadığı şəraitdə başqalarının nümunələrinin mənimsənilməsi (12).

Birinci tiptə aid olan ölkələrlə müqayisədə “lider ölkələrə çatmağa çalışan” modernləşmə (yaxud endogen-ekzogen) tipli ölkələrdə siyasi amil daha əsaslı rola malik olur. Bunu belə izah etmək olar ki, bu ölkələrdə ənənəvi iqtisadi, sosial, sosial-mədəni və siyasi strukturların təbii transformasiyası üçün lazımı əsaslar olmadığından çox vaxt dövlət transformasiya prosesinin “təkanvericisi” və təşkilatçısı kimi çıxış edir. Siyasi modernləşmə proseslərini yaşayan dövlətlərin tiplərindən bəhs edilərkən daha bir təsnifat aparıldığı məlumdur. Yüksək inkişaf etmiş dövlətlər; Orta səviyyədə inkişaf etmiş ölkələr; Nisbətən az inkişaf etmiş ölkələr; Kvazi (proksi(proxy) dövlətlər diaspor və humanitar yardım hesabına yaşayan ölkələr.

Dünya ölkələrinin 4%-i I qrupa, 15%-i II qrupa, 37%-i III qrupa, 44%-i isə IV qrupa aid olduğu da qeyd edilir. Lakin sadalanan anlayışlardan heç biri mütləq və ideal məzmunlu anlayılar deyil. İnkişaf etməkdə olan ölkələr” kateqoriyası da öz göstəricilərinə görə müxtəlifdir. YUNESKO-nun məlumatlarına görə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə hər il 20 milyon insan aclıqdan həlak olur.

Qeyd edilən misallarla modernləşmə tiplərinə dair müzakirələr bitmir. Modernləşmə prosesləri tədqiq edilən konkret xronoloji çərçivədən asılı olaraq nəzəri baxışlarda alınan nəticələr təsir edir. Bu baxımdan modernləşən ölkələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmağı təklif edənlər də var: inkişaf etmiş ölkələr qrupu (“qızıl milyardlar” ölkələri); keçid tipli dövlətlər qrupu (keçmiş sosialist ölkələri və “üçüncü dünya” ölkələri olan Hindistan, Pakistan, Misir,

Tarix və onun problemləri, № 1 2014

Meksika, Braziliya, Rusiya, Çin, MDB ölkələri, Pribaltika); “zəif, tənəzzül edən dövlətlər” qrupu.

Siyasi modernləşməyə global inkişaf meylləri də təsirsiz ötüşür.

XX əsrin 80-90-cı illərində qloballaşma prosesləri, “real sosializmin” süqutu, cəmiyyətin sosial strukturunun dəyişdirilməsi ilə bağlı sağçıların və solçuların qarşıdurmasının səngiməsi (fəhlə sinfinin sayının azalması və xidmət sahəsində məşğulluğun yüksəlməsi) “tarixin sonu”, miltikulturalizm, “qeyri-liberal demokratiya” və “refleksif modernləşmə” konsepsiyalarının uğur qazanmasına və bu konsepsiyaların bütün dünya liberalistləri və sol mərkəzləşmə qüvvələri üçün aparıcı oriyentirə çevirilməsinə səbəb oldu.

Müasir və modernləşən cəmiyyətlər fərqli ənənələri olan zəif cəmiyyətlərin təməlləri üzərində təkmilləşiblər. Qərbi Avropada onlar güclü şəhər mərkəzləri olan federal, yaxud mütləq dövlətlərin əsasları üzərində, Şərqi Avropada isə daha çox avtokrat və daha az şəhərləşmiş cəmiyyətlər əsasında formalaşmışlar. Siyasi elmdə siyasi modernləşmə dedikdə səmərəli hakimiyyət institutlarının və mexanizmlərinin yaradılması, Avropa tipli nüfuzlu və təsirli bürokratiyanın formalaşdırılması, kütlələrin siyasətdə iştirakının genişləndirilməsi, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması nəzərdə tutulur. Bu zaman siyasi modernləşmə ümumi modernləşmə prosesinin əsas və ayrılmaz tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Hakimiyyətdə və siyasi sahədə müəyyən dəyişikliklər etmədən iqtisadiyyatın, təhsil sahəsinin və elmin inkişafını təmin etmək mümkün deyil, öz növbəsində yeni iqtisadi münasibətlərin və vətəndaş mədəniyyətinin sürətli inkişafı siyasi institutların dəyişdirilməsini tələb edir.

Bundan başqa, modernləşmə son yüzilliyin sosial fenomeni kimi texnoloji istehsal formasına keçiddən asılı olaraq dörd əsas növə görə tipləşdirilir.

Birinci tip sənayeləşməyə qədərki tip adlandırılır və təbii istehsal qüvvələrindən ictimai-yeni insanların kooperasiyalar və əmək prosesində funksiyaların bölüşdürülməsi əsasında məlumatlı şəkildə istifadə etdikləri qüvvələrə keçidlə bağlıdır. Bu keçid əsasında formalaşan texnoloji istehsal vasitəsi manufakturaadır.

İkinci tip – erkən sənayeləşmə ilə bağlı modernləşmədir. Bu tip əl əməyindən və manufaktura istehsalından fabrik-zavod istehsalına keçidlə bağlıdır.

Üçüncü tip – son sənayeləşmə ilə bağlı modernləşmə olub fabrik-zavod istehsalından kütləvi konveyer istehsalına keçidlə bağlıdır.

Nəhayət dördüncü tip – post sənayeləşmə, yaxud postmodernləşmə olub müasir texnoloji inqilabın nəticəsi kimi formalaşmış və “postindustrial cəmiyyətə” keçən ölkələrdə həyata keçirilir.

Modernləşmənin fazaları və mərhələlərinin öyrənilməsi modernləşmə proseslərinin tarixi dinamikasını izləməyə imkan yaradır. Tarixi dinamikanın nəzəri modelləri məlum olduğu kimi tədrici təkamül, dalğalı, böyük və kiçik tsikllər, xətti və qəfil xaotik trayektoriyaya bənzədilən modellərdir. Modernləşmə mərhələlərinin öyrənilməsində hər bir nəzəri model öz əhəmiyyətinə malikdir. Bunnula belə, məsələn, xətti tərəqqi modelinin müasir dünyanın olduqca mürəkkəbləşən reallığında siyasi modernləşmənin ümumi mənzərəsini təsvir etməyə potensialı tükənmişdir. Son dövrdə tədqiqatçılar tərəfindən dalğalı və xaotik

Modernləşmə haqqında müzakirələrdə qeyd edildiyi kimi, həyata keçirilən dəyişikliklərin reallaşdırılmasının formaları, metodları və tipinin müəyyənləşdirməsi mühüm mövzulardan olmuşdur. Həmin müzakirələrə görə, tarixdən modernləşmənin üç forması məlumdur: ümumi (tədrici, tarixi təkmilləşmə əsaslanan), dövlət və proqramlar və layihələr əsasında reallaşdırılan forması.

Nəzəriyyənin yaradıcılarından olan amerikalı politoloq S.Hantinqtonun konsepsiyasına görə müəyyən daxili və xarici amillər toplusu modernləşmənin başlanmasına təkan verir və siyasi elitanı islahatlar keçirməyə vadar edir. Hantinqtonun təqdim etdiyi ideyada siyasi modernləşmə sosial-mədəni xüsusiyyətli amillərə söykənir və “cəmiyyətin siyasi institutlarının və siyasi şüurunun demokratikləşdirilməsinə” yönəlir. Hakim elitanın hansı motivlərdən çıxış etməsindən asılı olmayaraq, onların başladığı islahatlar tam əlaqəli dəyişikliklərə səbəb olur. Sosial iqtisadi tərəqqiyə yönəlmiş bütün addımlar aparıcı ideyaların mənimsənilməsinə gətirir (404, s.21).

Bəzi tədqiqatlarda modernləşmənin müxtəlif mərhələlər fərqləndirilir. İlk əvvəl mövcud (avtoxton) siyasi alt sistemin ehtiyatlarının maksimuma qədər artmasına və müasirliyə yaxın sistemin resurslarının səfərbəredilməsini, onların ən yüksək sürətlə reallaşma və artım səviyyəsinə nail olmağa uyğundur.

Qeyd etmək lazımdır ki, siyasi modernləşmə nəzəriyyəsinin mərkəzi problemi keçid dövrü mərhələsinə xas siyasi sistemi təhlil etməkdir. Siyasi modernləşmə nəzəriyyəsi əsasında keçid dövrü cəmiyyətlərinin öyrənilməsilə bağlı problemlər dairəsi geniş və çoxtərəflidir. Buraya ənənəvi cəmiyyətdən müasir cəmiyyətə keçid mərhələsində baş verən siyasi dəyişikliklərin mənbəyi, xarakteri və istiqamətlərilə bağlı məsələlər aiddir. Bu zaman ölkənin texnologiyası geriliyi, siyasi azadlıqların, əhali və fərdlərin daxil olduqları ayrı-ayrı qrupların dəyər yönümlərinin məhdudlaşdırılması gündəlik təcrübəyə daxil olur (72, s.157-166).

Modernləşmə mərhələlərindən (tsikllərindən) hər birinə resursların ilkin yüksəlişi, sonra isə bu sistemin nisbətən səngiməsi və zəifləməsi ilə şərtlənən dalğavari dinamika xasdır. Bu inkişaf üçün səciyyəvi olan ümumi qanunauyğunluqlardandır.

Modernləşmənin mərhələləri və tipologiyasına yanaşmalar qeyd edilənlərlə məhdudlaşmır. Bir sıra tədqiqatçılar modernləşmənin- əks (kontr) modernləşmə və anti-modernləşmə, hətta fəvqəlməndləşmə kimi tipoloji modellərini də fərqləndirirlər.

Kontrmodernləşmə - modernləşmənin yönəldiyi məqsədlərə istiqamətlənən, lakin modern üçün qeyri-məqbul hesab edilən dəyər, norma və metodlarla həyata keçirilən "alternativ" inkişaf variantı kimi şərh edilir.

Antimodernləşmə - modernləşməyə qarşı çıxmaq, onun nəinki dəyərləri, eləcə də, iqtisadi-texnologiyası göstəricilərində uzaq düşərək, endogen mədəni dəyərlərə və iqtisadi həyat formalarına əsaslanaraq öz inkişaf yolunu müəyyən etmək cəhdidir. Burada sivilizasiyanın çağırışlarına fundamentalizm mövqelərindən cavab vermək, yaxud da həmin çağırışlara biganəlik göstərilməsi nəzərdə tutulur.

Fəvqəlməndləşmə - inkişafın lideri sayılan ölkələr üzərində üstünlük etmək, onları səviyyə baxımından ötüb keçmək cəhdlərini ifadə edir. Buna nail olan ölkə isə liderliyi ələ alır və öz yeni məkanını formalaşdırır və öz nümunəsini dünyaya cəlbədedici model kimi təqdim etməyə başlayır və buna nail olur.

Postmodernləşmə, neomodernləşmə-siyasi sistemin öz ənənələri və resursları hesabına inkişaf, uğur əldə etməsinə imkan verir.

Postmodernləşmənin erkən və son, yetkin adlandırılan mərhələlərə malikdir. Bu “fəvqəlmüasir” mərhələdə Qərbdə artıq əvvəlki ənənələrinə qayıdış meyilləri müşahidə edilir. Bəzi tədqiqatçılar üçün postmodern – modernlə üzülüşmək zamanıdır, çünki modern-bitməmiş layihədir, (Habermas), digərləri üçün o həm də müasirliklə bağlıdır.

Neomodernizm - anlayışı-postmodernin “qabaqcıl ölkələrə çatma” modelinə qayıdışı ifadə etmək üçün tətbiq edilir.

Tarix və onun problemləri, № 1 2014

“**Demodernləşmə**” - məzmun baxımından postmodernləşməyə yaxındır. Burada “azadlıq yerinə iradə tezisi” əsas hesab edilir. Proseslərin kortəbii, tənzimlənməyən, spontan xarakterli axarı daha üstün hesab edilir. Belə izah edilir ki, modernləşmə konkret cəmiyyətlərdə insanların identikliyinə, o cümlədən, siyasi identikliyinə, dəyər, norma və münasibətlər sisteminin dəyişilməsinə yönəlmiş institutların yaradılması prosesidir və identikliklərin bir-birini əvəzləməsi ilə başa çatır.

Qeyd edilən modernləşmə meyillərinin güclənəcəyi təqdirdə sabitliyin saxlanılması üçün çıxış yolu kimi daxili və xarici münaqişələri tənzimləyən, yeni dünya düzənini formalaşdıran "qlobal və ya universal" dövlətin formalaşması da təklif edilir. Həmçinin ona alternativ kimi, qeyri-qərb ölkələrindən birinin fəvqəlməz modernləşməsini həyata keçirilməsini və bu yolla da "oykumenanı" və modernləşmənin indiyədək əldə edilmiş nailiyyətlərini qoruyub saxlamağın mümkünlüyü ehtimal edilir.

Göründüyü kimi bu fikirlərdə siyasi modernləşmə proseslərinin obyektiv xarakteri demək olar ki, inkar edilir və subyektiv amilin rolu burada olduqca şişirdilir və mütləqləşdirilir. Bu cür üzdənirəq modernləşmə "layihələri və ya paradigmalarının" dünyanı arzuolunmaz böhranlara sürükləyə bilməsi göz önündədir.

Siyasi modernləşməni tarixi, tipoloji və təkamül yanaşmaları əsasında izah etmək olar. Birinci halda tarixən siyasi modernləşməni ilk həyata keçirən Qərbi Avropa və Şimali Amerika ölkələrinin təcrübəsinə diqqət yetirmək lazımdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Qərb ölkələrinin modernləşməsi bu prosesin mahiyyəti ilə bağlı xüsusiyyətlərin daşıyıcısı olsa da, buradakı siyasi modernləşmənin təzahür edən ritmi, mərhələlərinin ardıcılığı və institutional formaları siyasi inkişafın universal normaları ola bilməz. “Qərb demokratiyalarının” sosial mədəni özünəməxsusluğu digər mədəni kontekstlərdə onun siyasi institutlarını və üsullarını tədqiq etmək cəhdlərinə qarşı təbii məhdudiyyətlər yaradır.

Buna görə də siyasi sistemlərin tipologiyasını qurmaq praktiki olaraq mümkün deyil. Halbuki belə bir tipologiya keçid formalarını daha çox və az modernləşmə əlamətlərinə görə təsnif etməyə imkan verə bilərdi. Tipoloji yanaşmanın prinsipcə zəifliyi bununla bağlıdır.

Bu baxımdan modernləşmə proseslərinin dinamikasını izah edən müxtəlif nəzəri modellər burada mühüm nəticələr əldə etmək baxımından maraq doğurur.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Алмонд Г. Политическая теория и политическая наука. М., 1966
2. Almond G. Progress and its discontents. Berkly, 1982
3. Apter D. The Politics of Modernization. Chicago, London, 1965
4. Apter D. Comparative Politics, Old and New // The Handbook of Political Science. 1996
5. Eisenstadt S.N. Introduction: Historical Traditions, Modernization and Development // Patterns of Modernity. Vol. I: The West. Ed. By S.N.Eisenstadt. London, 1987.
6. Eisenstadt S.N. Tradition, Change, and Modernity. N.Y.: Wiley, 1973.
7. Giddens A. The Consequences of Postmodernity. Cambr., 1995
8. Huntington S. P. Political Modernization: Americas. Europe.— “WorldPolitics”, v. 18, 1966
9. Федотова В.Г. Типология модернизаций и способов их изучения // Вопросы философии: 200 г, №4, с. 3 - 27.
10. Akamatsu, K. (1961), "A theory of unbalanced growth in the world economy," Weltwirtschaftliches Archiv – Review of World Economics. No. 86, pp. 3-25.

11. Akamatsu, K. (1962), "A historical pattern of economic growth in developing countries," *Journal of Developing Economies*. No. 1, Vol. 1, (March-August), pp. 3-25.
12. Shigehisa Kasahara. *The Flying Geese Paradigm: A critical study of its application to East Asian regional development*
13. Ильин М.В. Идеальная модель политической модернизации и пределы ее применимости. М., 2000, с.32

ЭЛЬНУР АСЛАНОВ

ПОЛИТИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ТИПЫ, ЭВОЛЮЦИОННОЙ ДИНАМИКА И КРИТЕРИИ.

В статье анализируются исторические типы, эволюционная динамика и критерии процессов политической модернизации в контексте современной теоретической политологии. Подчеркивается важность значения исследования проблемы в эволюционной динамике. Делается попытка просматривать процессы политической модернизации сквозь призму различных подходов.

В исследовании так же анализируются исторические типы и критерии модернизации политической системы. Предлагается обобщенное понимание сущности изменений и динамики, а так же методологических принципов исследуемой проблемы.

В заключении статьи, обобщаются итоги и приводятся рекомендации.

ELNUR ASLANOV

POLITICAL MODERNIZATION: HISTORICAL TYPES, EVOLUTIONARY DYNAMICS AND CRITERIA

The article examines the historical types and evolutionary dynamics and criteria processes of political modernization in the context of contemporary theoretical political science. Author emphasizes the importance of the research problem in its evolutionary dynamics. Attempts to view the political modernization process through the prism of different approaches.

The study also analyzes the historical types and criteria of modernization of the political system. In the article also offered a generalized understanding of the nature and dynamics of change, as well as the methodological principles of the research problem .

In conclusion of article the author summarizes the results and provides recommendations

Rəyçilər: s.e.d. H.Hüseynova, t.e.d. P.Q.Darabadi

BDU-nun "Diplomatiya və müasir inteqrasiya kafedrasının" 13 dekabr 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№.4).